

MCU Khonkaen Campus
30th ANNIVERSARY

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น
๓๐ หมู่ ๑ ต.โคกสี อ.เมือง จ.ขอนแก่น ๔๐๐๐๐ โทร.๐-๔๓๒๘-๓๕๔๖-๗
www.mcukk.com

NIC 2016 The 3rd National
and the 1st International Conferences 2016

Mahachulalongkornrajavidyalaya University Khon kaen Campus
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น

NIC 2016

The 3rd National and the 1st International Conferences 2016

"Integration of Buddhism with research to develop a sustainable society"

การประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ 3
และระดับนานาชาติ ครั้งที่ 1
“พุทธบูรณาการกับการวิจัยเพื่อพัฒนาสังคมที่ยั่งยืน”

หน่วยงานเจ้าภาพร่วม Co-Hosts

28 March 2016

Mahachulalongkornrajavidyalaya University Khon kaen Campus

การประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ ๓ ระดับนานาชาติครั้งที่ ๑

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น

เรื่อง “พุทธบูรณาการกับการวิจัยเพื่อพัฒนาสังคมให้ยั่งยืน”

ร่วมกับ

สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา (สกอ.)

สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช.)

และสถาบันเครือข่ายอุดมศึกษาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน

ที่ปรึกษา : พระโสภณพัฒนบัณฑิต, ดร. รองอธิการบดีวิทยาเขตขอนแก่น
พระครูปริยัติธรรมวงศ์ ผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายบริหาร
อาจารย์จีระ ศรีเสนา ผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายกิจการทั่วไป
อาจารย์พลเผ่า เพ็งวิภาศ ผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายกิจการนิสิต
อาจารย์บุญมา ทวิภักดิ์ ผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายวางแผนและพัฒนา
พระครูภาวนาโพธิคุณ, ดร. ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์ขอนแก่น
ดร.วิทยา ทองดี ผู้อำนวยการสำนักงานวิทยาเขต

บรรณาธิการ : รศ.ดร.เอกฉัตร จารุเมธีชน ผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายวิชาการ

กองบรรณาธิการ : พระครูปริยัติธรรมวงศ์, ดร. พระมหาสำราญ กมมสุทฺธ, ผศ.ดร.

พระมหาโยธิน โยธิโก, ผศ. พระมหาประกาศ อาภาโร

รศ.ดร.โสวิทย์ บำรุงภักดิ์ ผศ.ดร.สุวิน ทองปั้น ผศ.ดร.ชาญชัย ฮวดศรี

ดร.นาคพล เกินชัย ดร.สุรพล พรหมกุล ผศ.ดร.บุรินทร์ ภูสกุล

ดร.นิรัช เรืองแสน ผศ.ดร.จรัส ลีกา อาจารย์นิเทศ สนั่นนารี

อาจารย์ชยันต์ บุญพิโย ดร.ปัญญา คล้ายเดช ดร.ธวัชรัตน์ แดงหาญ

อาจารย์ณกนก เมืองโคตร คุณสาริกา ไสวงาม

คุณจารุวรรณ ประวันเน

ศิลปะและรูปเล่ม : พระครูปริยัติธรรมวงศ์, ดร.สุรพล พรหมกุล

คอมพิวเตอร์ดีไซน์ : นายวัชรพงษ์ ผาปจันดา และ พระมหาสุรินทร์ ปสิทธิเมธี

พิมพ์เมื่อ : มีนาคม ๒๕๕๙

จำนวนพิมพ์ : ๑,๐๐๐ เล่ม

ISBN : 978-616-300-210-5

จัดพิมพ์ในงาน : การประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ ๓ ระดับนานาชาติครั้งที่ ๑
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น
วันที่ ๒๘ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๕๙

พิมพ์ที่ : หจก.โรงพิมพ์คลังนานาวิทยา ๒๓๒/๑๙๙ ถนนศรีจันทร์
ตำบลในเมือง อำเภอเมืองขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น ๔๐๐๐๐
โทร ๐๔๓-๓๒๘-๖๘๙-๙๑ โทรสาร ๐๔๓-๓๒๘-๖๙๒
Email: klungpress@hotmail.com

➢ กฤษ โยทุม	๓๓๔
➢ ไผวรรณ บุริมาตฺร	๓๔๓
➢ พระมหาอุดร ธมฺมปญฺโญ	๓๕๗
➢ พระครูปริยัติวิธานเมธี	๓๗๐
➢ พระมหาไถยน้อย ญาณเมธี	๓๗๙
➢ วันทณีย์ พรรณศรี	๓๘๗
➢ บุญชัย อาทิตยตั้ง	๓๙๗
➢ พระวินัยธรนรินทร์ จันทสโร (วรรณ)	๔๐๖
➢ อภิวัฒน์ พุทฺธจร	๔๑๓
➢ ดร.ณัฐกร ปังละอ	๔๒๐
➢ พระครูปลัดปริชา จิรนาโค (บัวผัด)	๔๒๒
➢ เสริมศักดิ์ สุขสุขะโน	๔๔๕
➢ พระมหาสมมาส ชุตินฺโต	๔๖๐
➢ พระครูสุตถาภรณ์พิสุทธิ	๔๗๔
➢ เสนีย์ สรรพโส, พระมหาสนอง ปจฺโจปการี, ผศ.ดร.	๔๘๘
➢ ชาลี ชื่นรัมย์	๕๐๓
➢ เสือ สัชชานนท์	๕๑๒
➢ ณัฐสันต์ นันทวัฒน์	๕๒๔
➢ พระครูปัญญาสุธรรมนิเทศ	๕๓๒
➢ พระปลัดสุระ ญาณธโร	๕๔๒
➢ พระมหาศุภกิจ สุภกิจโจ (ภักดีแสน), ดร.	๕๕๕
➢ เอกมงคล เพ็ชรวงษ์	๕๖๙
➢ ปณณวิชัย แสงหล้า	๕๘๐
➢ พระมหานพวิทย์ ขนติโสภณ (นาเมือง), ดร.	๕๙๔
➢ Assoc.Prof. Wichian Chabootbuntharik, Dr. Ratch Sinthugoot	๖๐๔
➢ สมุทฺธ สงวนสิน	๖๑๙
➢ ดร.ทิพย์วิวัฒน์ ไสชาติ	๖๒๘
➢ พระครูภาวนาวิจิตรคุณ, ดร.	๖๔๔
➢ พระครูวรเจตยาภิรักษ์	๖๕๓
➢ พ.ต.ท.ชุมพล เฟื่องศิริ	๖๖๑
➢ พระครูโอสถกัลยาณธรรม, ดร.	๖๗๖
➢ พระมหาวิฑูรย์ สิทธิเมธี	๖๘๖
➢ พระมหาสังคม ขยมนฺโต	๖๙๖
➢ พระมหาสุเมธ ติติกโร	๗๐๙
➢ พระมหาแสงมณี ฐปสะอาด	๗๒๐
➢ พล.ต.ดร.ณัฐ สวาสศิริรัตน์	๗๓๐
➢ ประภาร ประกัน	๗๔๔

➤ พระครูปลัดไพฑูริย์ ธรรมวิมล	๗๕๗
➤ พระครูพิศาลโพธิธรรม	๗๖๔
➤ พระครูวรดิษฐ์ธรรมารักษ์	๗๗๖
➤ พระครูโพธิธรรมานุสาสน์	๗๙๐
➤ พระครูวรวิจิตรสุนทร	๘๐๓
ภาคผนวก	๘๒๐

คำสั่ง แต่งตั้งคณะกรรมการดำเนินงานการประชุมวิชาการฯ

คำสั่ง แต่งตั้งผู้ทรงคุณวุฒิกลั่นกรองบทความวิชาการ (Peer Review)

สันโดษ : ความรับผิดชอบต่อชุมชนด้วยความพอเพียง
Solitary: Responsibility towards the Community with Sufficiency

ดร.ทิพย์วิวัฒน์ ไสชาติ

บทคัดย่อ

เป้าหมายสูงสุดของการใช้ปัจจัย ๔ ตามความเป็นจริงให้มีความพอเพียงที่อยู่บนฐานของความเหมาะสมและความพอดี ไม่ขาดจนทำให้เองลำบาก ไม่มากเกินไปจนเกิดความจำเป็นของชีวิตจนเป็นปัญหา ที่พระพุทธองค์ทรงสอนไว้ชัดเจนอย่างนี้ ก็เพื่อฝึกให้เราทั้งหลายมีสติ ไม่หลงไหลพัวพันไปกับการสร้างเหตุผลต่างๆ ขึ้นมาสนับสนุนการบริโภคสนองกิเลสตัณหา เช่น บริโภคเพื่อความโก้หรู เพื่อความหล่อความสวย เพื่อความอวดมั่งอวดมีเป็นต้น เพราะการบริโภคเพื่อตอบสนองของตัณหาได้ก่อให้เกิดปัญหาหลายอย่างขึ้นในชุมชนและสังคม จนกระทั่งเกิดการบัญญัติศัพท์เรียกสังคมที่ไม่รู้จักพอเพียงหรือรู้จักประมาณในการบริโภคนั้นว่า “สังคมบริโภคนิยม” หรือแท้ที่จริงก็คือ “สังคมที่บริโภคเพื่อสนองตัณหา” ซึ่งก่อให้เกิดปัญหาหลายอย่างขึ้นในชีวิตประจำวัน เช่น ปัญหาหนี้สินอกระบบ ปัญหาการบุกรุกทำลายป่า ปัญหาคอร์รัปชัน ปัญหาการทำลายสิ่งแวดล้อมและธรรมชาติ ปัญหาอบายมุขท่วมเมือง เป็นต้น ซึ่งปัญหาทั้งหลายเหล่านี้เกิดจากความไม่รู้ประมาณหรือความพอเพียงในการบริโภคปัจจัย ๔ แทบทั้งสิ้น ถ้าหากยังบริโภคกันแบบนี้อย่างนี้ไป ก็คงหลีกเลี่ยงไม่พ้นการตกเป็น “ทาสของตัณหา” ไปตลอดชีวิต และเป็นสาเหตุให้ต้องติดอยู่ในการเวียนว่ายตายเกิดในคุกคือวัฏสงสารไปตลอดกาลนานเพราะขาดความรับผิดชอบต่อชุมชนหรือสังคมร่วมกัน ถ้าหากทุกคนในชุมชนหรือสังคมมีความรู้จักประมาณคือมีความพอเพียงในการใช้สอยและบริโภคสิ่งต่างๆ แล้ว ก็เท่ากับว่าเป็นผู้รับผิดชอบต่อชุมชนและสังคมร่วมกัน ทั้งพระสงฆ์และฆราวาสที่ไม่สามารถแยกจากกันได้

คำสำคัญ: สันโดษ, ความรับผิดชอบต่อชุมชน, ความพอเพียง

Abstract

Our aim of life using the Four Requisites with sufficiency and suitability, and without shortages nor difficulties that cause problems towards our daily routines. This is actually the Teaching made by the Buddha who requires us not to be induced in making some accusations and reasons supporting their consume behaviors for their sensuality e.g. consuming habits for being extravagant or for being vogueish or for looking wealthy etc. The consuming habits responding their desires can cause the latter community and social problems. Accordingly, some new vocabularies are made for the insufficient or inadequate society which are “Consumerism” or it is actually the society of “Consuming Society Serving Their Desires” that are the major causes of their daily problems such as the illegal private debts, deforestation, corruption, destruction of environment and natural resources, and illegal gambling etc. Those problems happen because of being insufficient in consuming the Four Requisites and ones who lead their lives like this will finally become the “Slave of Lust” all their lives and will be in the circle of prisons or round of existences for a long time. Those who live their lives like this are the ones who lack their responsibilities towards the community or society. If everyone in the same group of society or community knows and realizes the sufficiency or they use and consume adequately, this means they have their own responsibilities towards each other and towards their own community and society. Those ones include the priests and ordinary people with no exception.

Keywords: Solitary, Responsibilities, Community, Sufficiency

บทนำ

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงสอนให้ฝึกความรู้ประมาณในการรับปัจจัย ๔ ด้วยการแยกแยะให้ไต่ระหว่าง ความจำเป็น ความต้องการ และความอยากได้ ทั้ง ๓ ประการนี้ให้ได้ก่อนเป็นอันดับแรก ทั้งนี้เพราะปัญหาทั้งหลายในชีวิตประจำวันนั้นเกิดจากการสะสม การกักตุน การกอบโกย ไขว่เกินความจำเป็นในชีวิต ซึ่งอาการเหล่านี้เกิดจากความไม่รู้จักพิจารณาว่า อะไรบ้างคือความจำเป็นสำหรับชีวิต จึงแสวงหาเข้ามามากเกินไป ขาดความพอเหมาะพอดี หรือขาดความพอเพียง จึงทำให้สิ้นเปลืองในการดูแลรักษา และสิ้นเปลืองเวลาในชีวิตที่หมดไปกับการหาทรัพย์เพื่อใช้จ่ายใช้สอยในสิ่งที่เกินความจำเป็น

ความพอเพียง หรือความสันโดษนั้นเป็นหลักธรรมข้อหนึ่งในบรรดาคำสอนของพระพุทธเจ้าในพระพุทธศาสนา ที่ยังมีความเข้าใจผิดคลาดเคลื่อนบ่อยครั้งในชุมชนหรือแม้แต่ในสังคมไทยไปแล้วบางครั้งที่เราพูดถึงบุคคลใดบุคคลหนึ่ง ผู้กำลังประพฤติตนให้เป็นผู้สันโดษหรืออยู่ในภาวะของความพอเพียงมีภาพที่เกิดขึ้นในการรับรู้ของคนทั่วไปคือภาพของคนสมถะ มักน้อยชอบปลีกวิเวกอยู่เงียบๆ คนเดียว และไม่ชอบยุ่งเกี่ยวกับคลุกคลีกับผู้อื่นหรือถ้ามองในแง่เศรษฐกิจและสังคม ก็คือภาพของคนที่ไม่มีความกระตือรือร้นและไม่ทะเยอทะยานอยากเพื่อความก้าวหน้าทั้งทางเศรษฐกิจและสังคมแต่กลับปล่อยวางในสิ่งนั้น

นอกจากนั้น คนผู้ประพฤติตนให้เป็นผู้สันโดษหรือพอเพียงนั้น ยังถูกมองในแง่ลบอื่นๆ ได้อีก เช่น เป็นคนเกียจคร้านเฉื่อยชา ไม่เอาธุระ ไม่รับผิดชอบต่อชุมชนและสังคม เป็นต้นความเข้าใจคลาดเคลื่อนทำนองนี้น่าจะมีมานานแล้วในชุมชนของไทยแต่ยังไม่เป็นที่วิพากษ์วิจารณ์มากนักในยุคที่สังคมไทยยังเป็นสังคมแบบเกษตรกรรมเพราะเนื่องมาจากคนในยุคนี้ยังไม่มีความรู้ลึกในเชิงลบว่าสันโดษหรือความพอเพียง คือตัวขัดขวางหรือถ่วงกิจกรรมด้านการเกษตรของพวกเขาแต่กลับมองในเชิงบวกว่าสันโดษหรือความพอเพียงคือหลักธรรมที่ช่วยหนุนความสามัคคีและการพึ่งพาอาศัยกันภายในชุมชนของพวกเขาด้วยซ้ำไป

อย่างไรก็ตาม กระแสวิพากษ์วิจารณ์สันโดษและหลักธรรมอื่นๆ เช่น กรรมในอดีตชาติและบุญบาปมี เป็นต้น ได้ปรากฏอย่างชัดเจนในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ ซึ่งเป็นช่วงที่ประเทศไทยกำลังเริ่มพัฒนาเข้าสู่ระบบอุตสาหกรรมอย่างเต็มตัวโดยเฉพาะอย่างยิ่งในหมู่นักรัฐศาสตร์อเมริกันที่เข้ามาวิจัยภาคสนามในสังคมไทยสันโดษเป็นหลักธรรมข้อหนึ่งที่นักนักรัฐศาสตร์กลุ่มนี้โจมตีว่าเป็นจริยธรรมที่ขัดขวางการพัฒนาอุตสาหกรรมในสังคมไทย^๑

แนวคิดความเชื่อทำนองนี้ได้สะท้อนออกมาในสำนวนของนายกรัฐมนตรีที่มีถึงที่ประชุมสัมมนาพระสังฆาธิการทั่วประเทศในปี พ.ศ. ๒๕๐๓ ว่า

“พระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้ามีอยู่ทุกทางที่สามารถจะเลือกเอามาสอนหรือจูงใจให้คนประพฤติปฏิบัติมีคำสอนให้คนมักสันโดษไม่ยากทำอะไร ไม่อยากได้อะไร อย่างที่เคยสอนกันว่าไม่จำเป็นต้องขวนขวาย ตายแล้วก็เอาไปไม่ได้คำสอนอย่างนี้อาจจะเหมาะสำหรับกาลสมัยหนึ่งแต่ไม่เหมาะสำหรับสมัยปฏิวัติ”^๒

^๑ Charles F. Keyes, “Economic Action and Buddhist Morality in A Thai Village,” *Journal of Asian Studies*, 42 : 4 (August 1983), pp. 851-868.

^๒ แถลงการณ์คณะสงฆ์ เล่ม ๔๘ ภาค ๗ (๒๕ กรกฎาคม ๒๕๐๓), หน้า ๕๘๕. อ้างใน พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), *การพัฒนาที่ยั่งยืน* (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๙), หน้า ๑๙-๒๐.

จากที่ได้กล่าวถึงเบื้องต้น ความคลาดเคลื่อนเกี่ยวกับความหมายของความพอเพียงหรือสันโดษในชุมชน อาจแบ่งย่อยๆ ได้ ๓ ลักษณะคือ

๑. **ในด้านแรงจูงใจ**คนผู้ประพาสสันโดษหรือพอเพียงนั้น มักจะถูกมองจากคนทั่วไปในชุมชนหรือสังคมในทางลบว่า เป็นคนขาดแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ ขาดความทะเยอทะยานและไม่อยากได้อะไรมากกว่าที่จำเป็นอะไร ปลดปล่อยชีวิตไปตามบุญตามกรรม ตามวาสนา

๒. **ในด้านบุคลิกภาพ**คนผู้ประพาสสันโดษมักจะถูกมองจากคนทั่วไปในชุมชนหรือสังคมในทางลบ ว่า เป็นคนมีบุคลิกภาพเฉื่อยชา ขาดความกระตือรือร้นไม่ตื่นเต้นยินดีกับอะไรเลยในโลกนี้

๓. **ในด้านมิติทางสังคม**คนผู้ประพาสสันโดษมักจะถูกมองจากคนทั่วไปในชุมชนหรือสังคมในทางลบว่า เป็นคนที่ชอบอยู่เงียบๆ ชอบปลีกตัวออกจากสังคม หรือไม่ชอบเข้าร่วมกิจกรรมทางสังคม ก็จะได้รับผลตอบจากสังคม จึงกลายเป็นผู้เอาตัวรอดแต่เพียงผู้เดียว

จากความเข้าใจคลาดเคลื่อนดังกล่าวได้มีชาวพุทธหลายท่านพยายามออกมาอธิบายชี้แจงให้เห็นว่าความหมายของความพอเพียงหรือสันโดษที่แท้จริงคืออะไรโดยเฉพาะความหมาย ๒ ลักษณะแรกคือ ในด้านแรงจูงใจ และในด้านบุคลิกภาพโดยคำอธิบายที่น่าจะให้ความกระจ่างได้มากที่สุด คือคำอธิบายของท่านเจ้าคุณพระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต, ปัจจุบันคือพระพรหมคุณาภรณ์ นักวิชาการทางพระพุทธศาสนา) ในงานเขียนเมื่อปีพุทธศักราช ๒๕๒๖ที่มีชื่อว่า “พุทธศาสนากับสังคมไทย” ท่านอธิบายว่า

“การปฏิบัติตนให้สันโดษหรือเป็นผู้มีความพอเพียงนั้นจะต้องรู้ทั้งขอบเขตและจุดมุ่งหมายในการปฏิบัติขอบเขตของสันโดษจำกัดเฉพาะในเรื่องปัจจัย ๔ เท่านั้น ส่วนจุดมุ่งหมายคือเพื่อลดความกังวลในเรื่องปัจจัย ๔ ให้เหลือน้อยที่สุด แล้วออกมาลงแรงงานกำลังความคิดและเวลาสำหรับมาทุ่มเทให้กับการปฏิบัติธรรมหรือการสร้างสรรค์ความดีงามอื่นๆ เรียกว่าลดด้านหนึ่งเพื่อมาทุ่มเทให้กับอีกด้านหนึ่ง”^๓

การพิจารณาความจำเป็นในการรับปัจจัย ๔ หรือการแสวงหาปัจจัย ๔ เพื่อการหล่อเลี้ยงชีวิตนั้น มีหลักพิจารณาอยู่ ๒ ประการ คือ “**ความพอดี**” และ “**ความเหมาะสม**” คนที่มีความพอเพียงหรือสันโดษตามที่ท่านเจ้าคุณพระเทพเวทีได้นำเสนอ จึงไม่ใช่คนเฉื่อยชาหรือไม่อยากได้อะไรมากกว่าที่จำเป็นอะไรแต่กลับตรงกันข้ามคือเป็นคนที่มุ่งมั่นและทุ่มเทให้กับการพัฒนาตนเองอย่างจริงจัง อย่างไรก็ตามดูเหมือนว่าคำอธิบายต่างๆ ที่พยายามเสนอออกมานั้นมักจะเน้นในแง่การสร้าง ความเข้าใจความหมายของความพอเพียงหรือสันโดษในเชิงปัจเจกเป็นส่วนมาก (individual) คือเน้นในเรื่องการประพฤติธรรมในส่วนของบุคคลเท่านั้นส่วนอีกความหมายหนึ่งที่ยังขาดและไม่มีผู้มองเห็น ซึ่งเป็นมิติหนึ่งของความพอเพียงหรือสันโดษ มิติที่ว่านั้นคือ “**มิติทางสังคม**” (social) ในมิตินี้เมื่อมองดูแล้วแทบจะไม่มีใครกล่าวถึงเลย

ดังนั้น ประเด็นหลักของบทความนี้ผู้เขียนจึงมุ่งที่จะวิเคราะห์ให้เห็นความหมายของสันโดษหรือความพอเพียงในมิติทางสังคมเป็นสำคัญเพื่อตอบคำถามที่ว่าความพอเพียงหรือสันโดษนั้นมีความสัมพันธ์กับการก่อตั้งชุมชนอุดมคติหรือชุมชนสงฆ์อย่างไร? ทำไมพระพุทธเจ้าจึงเน้นแสดงสันโดษให้เกิดชีวิตที่พอเพียงแก่พระภิกษุเท่านั้น?

^๓พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต), พุทธศาสนากับสังคมไทย (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๓๒), หน้า ๑๔๗-๑๕๖.

๒. ความหมาย

๒.๑ ความหมายของความพอดี

ความพอดี คือ พอแล้วดี หมายความว่า อย่าคิดว่า “พอ” ใดๆ ที่ตามความเป็นจริงแล้วยัง “ขาด” อีก หรืออย่าคิดว่า พอ แต่ที่จริงแล้ว มากเกินไป โดยการพิจารณาจาก ๒ เรื่องประกอบกัน คือ

- ๑) ไม่น้อยเกินไป จนเป็นการทรมานตนเองมากเกินไปโดยใช้เหตุ
- ๒) ไม่มากเกินไป จนเป็นการพอกพูนกิเลส เป็นอุปสรรคต่อการประพฤติปฏิบัติธรรม ทำให้เป็นคนเห็นแก่ปากท้อง และเป็นการทำลายทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมสูญสิ้นไปโดยใช้เหตุ

ผู้ที่รู้จักความพอดีในการรับปัจจัย ๔ หรือการแสวงหาปัจจัย ๔ เพื่อนำมาหล่อเลี้ยงชีวิตนั้น จะสามารถแยกแยะได้ระหว่างสิ่ง ๓ ประการต่อไปนี้

- (๑) ความจำเป็น คือ ขาดไม่ได้ หากขาดแล้วมีผลกระทบต่อชีวิตความเป็นอยู่อย่างมาก
- (๒) ความต้องการ คือ ถ้าได้ดี ถ้าไม่มีก็ไม่ต้อง ถ้าได้สิ่งนั้นมาก็จะสะดวกขึ้นกว่าเดิม แต่ถ้าไม่ได้ก็ไม่ถึงกับเดือดร้อน
- (๓) ความอยาก คือ ถึงได้มาหรือไม่ได้มา ก็ได้ไม่กระทบกระเทือน หรือเกิดประโยชน์ต่อชีวิตนัก แต่ที่อยากได้ก็เพราะตกอยู่ในอำนาจของความอยากอันเป็นกิเลสที่คอยบีบคั้นอยู่ นอกจากแยกแยะได้แล้ว ยังมีสติคอยควบคุมใจ ไม่ยอมให้ตนเองตกเป็นทาสของความอยากอีกด้วย^๕

๒.๒ ความหมายของความเหมาะสม

ความเหมาะสม หมายถึง สมควรแก่ฐานะ และเพศภาวะของตนเอง โดยพิจารณา ๕ เรื่องประกอบกัน ได้แก่

- ๑) ชนิด
- ๒) คุณภาพ
- ๓) วิธีการได้มา
- ๔) วิธีการใช้
- ๕) วัตถุประสงค์ในการใช้

การพิจารณาทั้ง ๕ เรื่องนี้ จะทำให้เรามีสติก่อนที่จะนำสิ่งใดๆ มาบริโภคใช้สอย เพราะบางสิ่งบางอย่าง แม้จะมีกำลังทรัพย์พอที่จะซื้อหามาบริโภคใช้สอยได้ แต่ถ้าพิจารณาแล้วไม่เหมาะสมแก่ฐานะและเพศภาวะของตนเอง ก็ต้องถือว่าสิ่งนั้นเป็นส่วนเกินความจำเป็นสำหรับชีวิตและหน้าที่การงานของตน

ดังนั้น การที่ใครจะแหกคอกออกจากวัฏสงสารไปได้ ก็ต้องเริ่มฝึกฝนสติจากการต่อสู้กับกิเลส ซึ่งเป็นศัตรูที่มองไม่เห็นตัวนี้ด้วยการพิจารณาความรู้จักพอเพียงหรือรู้จักประมาณในการรับปัจจัย ๔ ตามความจำเป็นจริงของชีวิต^๕

๒.๓ ความหมายเชิงสังคมของความพอเพียงหรือสันโดษ

^๕พระภิกษุญาณวชิรญาณ (เผด็จ ทตตชีโว), ความรู้ประมาณรากฐานความมั่นคงของพระพุทธศาสนา กรุงเทพมหานคร: พิมพ์ที่ บริษัท รุ่งศิลป์การพิมพ์ (๒๕๕๕, จำกัด (๑๙๗๗), หน้า ๑๕๖-๑๕๗-

^๕พระภิกษุญาณวชิรญาณ (เผด็จ ทตตชีโว), เรื่องเดียวกัน ๑๕๗ หน้า .,

พระอรรถกถาจารย์ได้นิยามความหมายของ “สันโดษ”^๖ว่า “ความพอใจยินดีด้วยปัจจัยตามมีตามได้ ชื่อว่า สันตุฏฐิ” (สันตุฏฐิ นาม อิตธีตรปปัจจยสนโตโส)คำนิยามนี้หมายความว่าตนมีและได้ปัจจัยอย่างไร ก็ให้ยินดีพอใจในปัจจัยตามที่มีตามที่ได้นั้นไม่ให้เกิดปรารถนาเกิน (อตริจโณ) หรืออยากได้มากเกินไป (อตีโลโก) ไปกว่านั้น นอกจากนั้นท่านยังได้วิเคราะห์ศัพท์ว่า “สันตุฏฐิ” มาจากคำว่า “ส + ตุฏฐิ” เฉพาะคำว่า “ส” ใช้ในความหมาย ๓ อย่างคือ “สก” (อันเป็นส่วนของตน) “สนต” (ที่มีอยู่, เท่าที่มีอยู่) และ “สม” (สม่าเสมอ, ราบเรียบ) ดังนั้นลักษณะของภิกษุผู้สันโดษ คือผู้ยินดีพอใจในปัจจัย ๔ คือ จีวร บิณฑบาต เสนาสนะและยารักษาโรค อันเป็นส่วนของตน (สก) เท่าที่ตนมีอยู่ (สนต)และด้วยการวางท่าทีทางจิตสม่าเสมอราบเรียบ (สม)ไม่หวั่นไหวเพราะได้ปัจจัยที่ชอบใจหรือไม่ชอบใจ ดังคำนิยามของท่านที่ว่า

๑)ผู้ยินดีพอใจด้วยปัจจัยของตน (สเกน ตุสสโก) ดังข้อความที่ว่า “ภิกษุไม่แสดงวิการ (อาการผิดปกติ เช่น ลิงโลดหรือห่อเหี่ยว)ทั้งในเวลารับ ทั้งในเวลาบริโภค ยังอดภาพิให้เป็นไปด้วยปัจจัย ๔ นั้นที่ดีหรือไม่ดี ซึ่งทายกถวายแล้ว โดยเคารพหรือไม่เคารพก็ตาม พระผู้มีพระภาคตรัสว่าผู้สันโดษด้วยปัจจัยของตน”

๒)ผู้ยินดีด้วยปัจจัยที่มีอยู่ (สนเตน ตุสสโก) ดังข้อความที่ว่า “ภิกษุยินดีอยู่ด้วยปัจจัย ๔ นั้น ซึ่งมีอยู่เท่านั้นไม่ปรารถนาปัจจัยอื่นไปจากปัจจัยนั้น ละความเป็นคนมักมากเสีย พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ผู้สันโดษด้วยปัจจัยที่มีอยู่”

๓)ผู้ยินดีโดยสม่าเสมอ (สเมน ตุสสโก) ดังข้อความที่ว่า “การละความยินดีและความยินร้ายในอัฐารมณและอนัฐารมณ ชื่อว่าสม (สม่าเสมอ) ภิกษุยินดีอยู่ในอารมณ์ทั้งปวง โดยความสม่าเสมอนั้น พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ผู้สันโดษโดยสม่าเสมอ”^๗

จากคำนิยามที่ยกมา จะเห็นว่า หัวใจสำคัญของความพอเพียงหรือสันโดษ คือการตีกรอบแห่งความรู้สึกพอใจยินดีให้พอเพียงอยู่ภายในขอบเขตแห่งปัจจัยของตนหรือที่ตนมีอยู่ถ้ายินดีเกินเลยขอบเขตนี้ไป ท่านเรียกว่า “ปรารถนาเกิน” (อตริจโณ) หรือ “โลภเกิน” (อตีโลโก)^๘ ถามว่าอะไรจะเกิดขึ้นถ้าภิกษุปรารถนาเกินหรือโลภเกินกว่าปัจจัยของตน? แน่นอนว่าความปรารถนาเกินก็บังเกิดอยู่ในตัวแล้วว่าความปรารถนานั้นได้ล้ำแดนเข้าไปอยู่ในขอบเขตปัจจัย ๔ ที่ไม่ใช่ของตนหรือที่ตนไม่ควรมิควรมิได้ซึ่งอาจจะเป็นปัจจัยของเพื่อนพระภิกษุด้วยกันหรือปัจจัยของฆราวาสที่เขาไม่ได้ถวายก็ได้ผลกระทบที่จะตามมาคือความปรารถนาเกินจะเป็นเหตุให้เกิดการแย่งชิงกันในเรื่องปัจจัย ๔ ภายในชุมชนสงฆ์เองและจะส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนสงฆ์กับชุมชนฆราวาสด้วยเพราะจะเป็นเหตุให้ภิกษุเข้าไปสร้างภาระการพึ่งพาหรือเบียดเบียนปัจจัย ๔ จากชุมชนฆราวาสหนักยิ่งขึ้น

๓. ความพอเพียงกับเจตนารมณ์ต่อชุมชน

๓.๑ ความพอเพียงกับความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนสงฆ์กับชุมชนฆราวาส

เป็นที่ทราบกันดีว่าชุมชนสงฆ์เป็นชุมชนพิเศษที่พระพุทธเจ้าทรงตั้งขึ้นมาเพื่อรองรับบุคคลจากทุกชนชั้นวรรณะที่ละบ้านเรือนออกบวชเพื่อหวังการเข้าถึงเป้าหมายสูงสุดของชีวิตเป็นชุมชนของผู้มีอุดมการณ์ชีวิตอย่างเดียวกัน คือการสละความสุขทางวัตถุ (สามีสุข)เพื่อมาค้นหาความสุขที่ประณีตขึ้น

^๖มหาหมกุฎราชวิทยาลัย, มงคลดลทีปนี (ทุดิโย ภาโค) (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาหมกุฎราชวิทยาลัย, ๒๕๓๑), หน้า ๒๔๔.

^๗มหาหมกุฎราชวิทยาลัย, มงคลดลทีปนี(ทุดิโย ภาโค),หน้า ๒๒๔.

^๘เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๔๕-๒๔๖.

ไปหรือความสุขที่เป็นอิสระจากวัตถุ (นิรามิสสุข) และเป็นชุมชนของผู้ไม่มีการประกอบอาชีพและไม่ครอบครองทรัพย์สินบัติการออกแบบชุมชนในลักษณะอย่างนี้มองผิวเผินเหมือนต้องการจะให้ป็นสังคมปิดหรือสังคมที่ตัดขาดจากโลกภายนอกแต่ความจริงแล้ว หากเป็นเช่นนั้นไม่จุดที่ผู้เขียนมองว่าเป็นช่องทางที่พระพุทธเจ้าเปิดเอาไว้เพื่อให้เกิดการปฏิสัมพันธ์ระหว่างชุมชนสงฆ์กับชุมชนภายนอกคือ การกำหนดไม่ให้พระสงฆ์ประกอบอาชีพและครอบครองทรัพย์สินบัตินี้คือการจงใจที่จะให้พระสงฆ์ผูกชีวิตในเรื่องปัจจัย ๔ ไว้กับชาวบ้านนี่คือช่องทางที่เปิดไว้เพื่อให้มีการสื่อสารกันและการพึ่งพาอาศัยกันระหว่างชุมชน ๒ ชุมชน โดยแต่ละชุมชนต่างก็เป็นทั้งผู้ให้และผู้รับในเวลาเดียวกัน กล่าวคือชุมชนฆราวาสเป็นผู้ให้ปัจจัย ๔ และเป็นผู้รับหลักธรรมคำสอนจากชุมชนสงฆ์ในส่วนชุมชนสงฆ์เองก็เป็นผู้ให้หลักธรรมคำสอนและเป็นผู้รับปัจจัย ๔ จากชุมชนฆราวาสเช่นเดียวกัน เรียกว่าเป็นระบบความสัมพันธ์ระหว่างการให้ “ทาน” (อามิสทาน) กับการให้ “ธรรม” (ธรรมทาน)^๙

อย่างไรก็ตามเมื่อมองในด้านชุมชนสงฆ์ในฐานะผู้เข้าไปสัมพันธ์กับชุมชนฆราวาสในด้านปัจจัย ๔ และมองในแง่การบริหารจัดการปัจจัย ๔ ภายในชุมชนสงฆ์เองผู้เขียนมองว่าหลักธรรมที่จะรักษาความสัมพันธ์ให้ราบรื่นมากที่สุด คือ “ความพอเพียงหรือสันโดษ” เพราะสันโดษคือจิตสำนึกว่าหรือสมณะสัญญาของนักบวชทุกคนที่ได้สลัดออกจากโลกแห่งวัตถุนามธรรมคุณค่าของการเสพบริโภควัตถุเพื่อหาความสุขจึงแทบจะไม่มี ความหมายเลยในสายตาของนักบวช ดังนั้น วาทีที่เรามักจะได้ยินบ่อยๆ เช่น การพึ่งพาปัจจัย ๔ ของพระภิกษุเหมือนกับการใช้น้ำมันหล่อหล่อรถเพื่อไม่ให้เครื่องยนต์พังได้สะดวกหรือการเข้าไปขอปัจจัย ๔ จากชาวบ้านให้ทำเหมือนกับการที่แม่เลี้ยงไปดูน้ำหวานจากดอกไม้โดยไม่ทำให้กลีบและเกสรดอกไม้ชอกช้ำ^{๑๐} หรือพุทธพจน์ที่ตรัสเตือนภิกษุผู้อยู่ป่าวว่า

“ควรเป็นผู้สันโดษเลี้ยงง่าย มีกิจน้อย มีความประพฤติเบา มีอินทรีย์สงบ มีปัญญารักษาตน ไม่คะนอง ไม่ยึดติดในตระกูลทั้งหลาย”^{๑๑}

พึงสังเกตว่าเวลาที่พระพุทธเจ้าตรัสถึงสันโดษส่วนมากจะตรัสในบริบทที่สัมพันธ์กับการเข้าไปเกี่ยวข้องกับชุมชนฆราวาสทั้งสิ้นหรือหลักการพิจารณาอาหารบิณฑบาตก่อนบริโภคที่ว่า

ท่านพระโคตมพระองค์นั้น เสวยพระกระยาหารประกอบด้วยองค์ ๕ ประการ^{๑๒} คือ

๑. ไม่เสวยเพื่อเล่น
๒. ไม่เสวยเพื่อมัวเมา
๓. ไม่เสวยเพื่อประดับ
๔. ไม่เสวยเพื่อตกแต่ง
๕. เสวยเพื่อดำรงพระวรกายนี้ไว้
๖. เสวยเพื่อยังพระชนม์ให้เป็นไปได้
๗. เสวยเพื่อป้องกันความลำบาก

๘. เสวยเพื่อทรงอนุเคราะห์พรหมจรรย์ ด้วยทรงพระดำริว่า “เพียงเท่านี้เราก็จักกำจัดเวทนาเก่า จักไม่ให้เวทนาใหม่เกิดขึ้นร่างกายของเราจักดำเนินไปสะดวก ไม่มีโทษ และอยู่สำราญ”

^๙ ๐. พุท. (ไทย) ๒๐/๑๔๒/๑๒๐.

^{๑๐} พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๔/๒๑. ดูเพิ่มเติมใน พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๒๘๓-๒๘๔.

^{๑๑} พุ. พ. (ไทย) ๒๕/๒/๒๐.

^{๑๒} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๘๗/๔๗๙-๔๘๐.

หลักการบริโภคทั้ง ๘ ประการนี้แม้จะเน้นการบริโภคเพื่อเกื้อกูลหรือเพื่อนุเคราะห์แก่การประพฤติพรหมจรรย์ซึ่งอาจจะทำให้มองไม่เห็นมิติทางสังคมและชุมชนเด่นชัดเท่าที่ควรแต่ก็ถือว่ามิเจตนาธรรมณ์ทางสังคมแทรกอยู่ในนั้น โดยเฉพาะ ๔ ข้อแรกคือไม่ให้บริโภคเพื่อเล่น เพื่อมัวเมา เพื่อประดับและเพื่อตกแต่งโดยความหมายก็คือการห้ามไม่ให้ชุมชนสงฆ์เอาวัตถุนิยมหรือบริโภคนิยมเป็นจุดหมายในตัวของมันเองหากแต่ให้อาศัยในฐานะเป็นเครื่องมือหรือเป็นวิถีทางเท่านั้นแน่นอนว่าเมื่อชุมชนสงฆ์มีอุดมการณ์ในการเกี่ยวข้องกับปัจจัย ๔ อย่างนี้หลักสันโดษจึงเป็นสำนึกร่วมหรือสมณะสัญญาอย่างหนึ่งของชุมชนนักบวชที่จะช่วยพยุงให้อุดมการณ์แบบนี้ดำรงอยู่ได้ระบบความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนสงฆ์กับชุมชนฆราวาสที่ตั้งอยู่บนฐานของการบริโภคปัจจัย ๔ ดังจะเห็นได้จากหลักความชอบธรรมในการบริโภค ๔ อย่าง^{๑๓} คือ

๑. **ถ้อยบริโภค** การบริโภคอย่างขโมย ได้แก่ การบริโภคของภิกษุผู้ทุศีล มีคุณสมบัติไม่สมควรกับเพศหรือภาวะของตนมีเพียงเครื่องนุ่งห่มและอาการภายนอกที่เป็นเครื่องหมายของนักบวชเท่านั้นการบริโภคปัจจัย ๔ ของชาวโลกของภิกษุประเภทนี้จึงเป็นเหมือนการขโมยหรือแอบลักเขากินเพราะไม่มีความชอบธรรมในการบริโภคเลย

๒. **อินบริโภค** การบริโภคอย่างเป็นหนี้ ได้แก่ การบริโภคของภิกษุผู้มีศีล แต่บริโภคโดยไม่ได้พิจารณา เช่นฉันอาหารไม่พิจารณาว่าเราฉันเพียงเพื่อให้ร่างกายดำรงอยู่ได้ ยังชีวิตให้เป็นไปได้ให้มีสภาพเกื้อหนุนแก่การปฏิบัติธรรม มิใช่ฉันเพื่อโก้เก๋สนุกมัวเมาติดในรสเป็นต้นเรียกว่าเป็นการบริโภคอย่างขาดจิตสำนึกในเป้าหมายของการบริโภค

๓. **ทายชบริโภค** การบริโภคอย่างทายาท ได้แก่ การบริโภคของพระอริยบุคคลประเภทต่างๆ ที่ยังเข้าไม่ถึงความเป็นพระอรหันต์ถือว่าเป็นผู้มีสิทธิในการบริโภคโดยชอบธรรมในฐานะเป็นทายาทของพระพุทธเจ้าแต่ก็ถือว่ายังไม่มี ความชอบธรรมอย่างเต็มที่ เพราะยังมีภาระต่อการที่จะพัฒนาตนต่อไปเหมือนทายาทที่บริโภคสมบัติของวงศ์ตระกูลถือว่าเป็นผู้มีสิทธิโดยชอบธรรมในฐานะเป็นทายาทแต่ก็ยังไม่ได้ครอบครองสมบัตินั้นอย่างเต็มที่

๔. **สามีบริโภค** การบริโภคอย่างเป็นเจ้าของ ได้แก่ การบริโภคของพระอรหันต์ ซึ่งเป็นผู้พ้นจากการเป็นทาสของตัณหาแล้วเป็นผู้มีคุณความดีสมควรแก่ของที่เขากวายเป็นแท้จริงในสิทธิสมบูรณ์ในการรับและบริโภคปัจจัย ๔ อย่างแท้จริง

จะเห็นว่า สำนึกอย่างหนึ่งในการบริโภคปัจจัย ๔ ของพระสงฆ์ที่พ่วงมากับความพอเพียงหรือสันโดษ คือ สำนึกในเรื่องความชอบธรรมในการบริโภคภิกษุจะมีความชอบธรรมในการบริโภคปัจจัย ๔ ของชาวโลกมากหรือน้อยก็ขึ้นอยู่กับว่ามีความก้าวหน้าในการปฏิบัติธรรมมากน้อยเพียงไรนี่คือสำนึกอย่างหนึ่งที่ภิกษุจะต้องเตือนตนอยู่เสมอในการบริโภคเป็นอันว่าการตั้งชุมชนสงฆ์โดยให้พึ่งพาปัจจัย ๔ จากชุมชนฆราวาสนั้นนับว่าเป็นการวางเงื่อนไขที่มีความซับซ้อนและลึกซึ้งมากไม่ได้มีความหมายในมิติของการบริโภคเพียงอย่างเดียวหากแต่เป็นการเปิดช่องทางให้มีการสื่อสาร การแลกเปลี่ยนและการพึ่งพาอาศัยกันระหว่างชุมชน ๒ ชุมชนอย่างแยกย่อยที่สุด คือเป็นระบบความสัมพันธ์ที่มีแกนกลางอยู่ที่สำนึกในเรื่องคุณธรรม กล่าวคือการรับปัจจัย ๔ ของพระสงฆ์ ก็ไม่ได้รับด้วยความรู้สึกที่จะหาความสุขจากการเสพวัตถุหากแต่รับด้วยสำนึกในเรื่องของความรู้จักพอเพียงหรือสันโดษและพันธสัญญาในการที่จะพัฒนาตนให้ยิ่งๆ ขึ้นไปเพื่อให้มีความชอบธรรมต่อการที่จะบริโภคปัจจัยของเขา ในขณะที่เดียวกันการให้ทานของชาวบ้าน ก็ไม่ได้ให้เพราะถูกบังคับหรือให้ด้วยความจำใจหากแต่ให้ด้วยสำนึกในเรื่องการบริจาคหรือการ

^{๑๓}วิสุทธิ. ๑/๕๓.

เสียสละเพื่อบูชาคุณของบุคคลผู้มีคุณธรรมและมีอุดมการณ์ในการสละโลกเพื่อค้นหาคุณค่าสูงสุดของชีวิต ดังที่ท่านเจ้าคุณพระธรรมปิฎก ได้กล่าวไว้ว่า

“ชุมชนแลกเอาความเป็นอิสระของตนด้วยการไม่เข้ายุ่งเกี่ยวกับผลประโยชน์ต่างๆ ในสังคม และไม่ยุ่งวุ่นวายกับสถาบันต่างๆ ที่กำหนดกันไว้ของสังคมนั้นโดยตรง ชุมชนนี้มีระบบความเป็นอยู่ของตนเองที่อาศัยความมีจิตใจอิสระเป็นพื้นฐานและเกื้อกูลแก่สังคมด้วยการดำรงสืบทอดธรรมให้แก่สังคม และด้วยระบบชีวิตที่เป็นอิสระนั้น สมาชิกของชุมชนนี้ไม่รับเอาผลประโยชน์ตอบแทนการทำงานของตน เป็นอยู่เพียงด้วยทักษิณาอันเกิดจากการเจียดส่วนอุทิศบูชาธรรมของคนในสังคมใหญ่ในรูปที่เรียกว่า บิณฑบาตเป็นต้นโดยไม่ทำให้เกิดความกระทบกระเทือนแก่ความเป็นอยู่หรือชีวิตประจำวันของเขาว่าเป็นเหมือนหมูฝั๋งที่เกี่ยวสัญจระไปเก็บรวบรวมเกษรและน้ำหวานนานาพรรณไม่มาทำน้ำฝั๋งและสร้างรังของตนโดยไม่ทำให้ดอกไม้ชอกช้ำ แม้แต่สีและกลิ่นก็ไม่ให้เสื่อมเสีย พร้อมกันนั้นก็ช่วยให้พืชพรรณต่างๆ เจริญงอกงามขยายพันธุ์แพร่หลายออกไป สมาชิกของชุมชนคือสงฆ์นี้ อาศัยผู้อื่นเป็นอยู่จึงมีพันธะโดยธรรมและจึงเป็นอิสระที่จะประพฤติประโยชน์สุขของคนทั่วไปชีวิตของท่านจึงขึ้นต่อทุกคน แต่ไม่ขึ้นต่อใครเลย ท่านอาศัยทุกคน จึงเป็นของทุกคน แต่ไม่เป็นของใครเลย”^{๑๔}

ดังนั้น หากพิจารณาอย่างละเอียดถึงเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับชุมชน ก็จะได้เห็นได้จากข้อเสนอของพระเทพวฑฒ ๕ ประการ ที่ผู้เขียนต้องการนำมาเสนอ เพื่อให้เกิดความชัดเจน สาเหตุที่พระพุทธเจ้าไม่ทรงอนุญาตให้ปฏิบัติ เพราะจะเป็นการสร้างเงื่อนไขหรือความยุ่งยากลำบากใจกับทายกผู้ให้ อันเป็นการเบียดเบียนสร้างความมักมากให้แก่ชุมชนสงฆ์ หากดูอย่างผิวเผินก็เป็นการใช้ชีวิตที่เรียบง่าย ไม่ยุ่งวุ่นวายกับเรื่องของการฉันท แต่ความเป็นจริงแล้ว นั้นแหละคือการสร้างภาระให้แก่ชุมชนอย่างยิ่ง

ข้อเสนอของพระเทพวฑฒ ๕ ประการ^{๑๕} ดังนี้

๑. ให้ภิกษุอยู่ป่าตลอดชีวิต ห้ามเข้าบ้าน
๒. ให้เที่ยวบิณฑบาตตลอดชีวิต ห้ามรับภิกษิณมณฑ
๓. ให้ถือผ้าบังสุกุลตลอดชีวิต ห้ามรับผ้าที่คหบดีถวาย
๔. ให้อยู่โคนต้นไม้ตลอดชีวิต ห้ามอยู่ในที่มุงบัง
๕. ห้ามฉันทปลาและเนื้อตลอดชีวิต

ถ้ามองแบบผิวเผิน อาจจะเห็นว่าเป็นข้อเสนอที่ดีเพราะเป็นการส่งเสริมให้ภิกษุถือเคร่งครัด ดังจะเห็นได้ว่ามีภิกษุใหม่ถึง ๕๐๐ รูปให้การสนับสนุนแนวคิดของพระเทพวฑฒ แต่ทำไมพระพุทธเจ้าถึงไม่ยอมรับข้อเสนอเหล่านี้ หลายคนอาจจะให้เหตุผลว่าเพราะเป็นข้อเสนอที่ตึงเกินไป ยากต่อการนำไปปฏิบัติ หรือเพราะพระเทพวฑฒมีแผนที่จะสร้างศรัทธาแล้วยึดตำแหน่งพระศาสดาจากพระพุทธเจ้า

สำหรับผู้เขียนเองคิดว่าเหตุผลเหล่านี้พอฟังได้ แต่เหตุผลเบื้องลึกที่เราไม่ควรมองข้าม คือ ข้อเสนอทั้ง ๕ ประการเหล่านี้ล้วนเป็นข้อเสนอที่ขัดต่อระบบความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนสงฆ์กับชุมชนฆราวาสที่พระพุทธเจ้าออกแบบไว้ทั้งสิ้น เช่น การให้อยู่ป่าตลอดชีวิต ห้ามเข้าบ้าน หรือให้ถือผ้าบังสุกุลตลอดชีวิตห้ามรับผ้าที่เขาถวาย เป็นต้น สมมติว่าชุมชนสงฆ์ยึดถือตามนี้จะก่อให้เกิดขึ้นแน่นอนว่าระบบความสัมพันธ์แบบเกื้อกูลกันจะต้องสิ้นสุดลงชุมชนสงฆ์จะกลายเป็นชุมชนปิดที่ตัดขาดจากโลกภายนอก และชุมชนฆราวาสจะไม่ได้ประโยชน์ในเชิงคุณธรรมจากผู้นำทางจิตวิญญาณจากชุมชนสงฆ์เลย

^{๑๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๒๘๓-๒๘๔.

^{๑๕} ว.จ. (ไทย) ๗/๓๔๓/๑๙๙.

๓.๒ ความพอเพียงกับความสัมพันธ์ภายในชุมชนสงฆ์

นอกจากความพอเพียงหรือสันโดษจะมีเจตนารมณ์เพื่อสร้างความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนสงฆ์กับชุมชนฆราวาสแล้วยังมีเจตนารมณ์ที่สำคัญอีกอย่างหนึ่ง คือการสร้างความสัมพันธ์แบบพึ่งพาอาศัยกันภายในชุมชนสงฆ์ด้วยกันเองด้วยดังจะเห็นได้จากการที่ท่านแบ่งความพอเพียงหรือสันโดษออกถึง ๓ ประการ^{๑๖} คือ

๑) **ยถาลาภสันโดษ** ความยินดีตามที่ได้ คือได้สิ่งใดมาด้วยความเพียรของตน ก็พอใจด้วยสิ่งนั้น ไม่เดือดร้อนเพราะของที่ไม่ได้ไม่เพ่งเล็งอยากได้ของคนอื่น ไม่ริษยาของคนอื่นดังข้อความในอรรถกถาอมงคสูตรที่ว่า

“อนึ่ง เสนาสนะย่อมถึงแก่ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เธอยินดีด้วยเสนาสนะนั้นเท่านั้นไม่รับเสนาสนะอื่นแม้ที่ดีกว่า ซึ่งถึง (แก่ตน) อีก อาการของภิกษุนั้น นี้ชื่อว่ายถาลาภสันโดษในเสนาสนะ”^{๑๗}

ความพอเพียงข้อนี้มุ่งเน้นไปในแง่ของการจำกัดขอบเขตของความพอใจยินดีคือ ให้ยินดีพอใจเฉพาะปัจจัย ๔ ที่ถึงแก่ตนหรือที่ตนมีตนได้แม้ว่าจะมีปัจจัยอื่นที่ดีกว่าเพิ่มเข้ามาอีก ก็ไม่ให้อีกให้ยินดีเฉพาะปัจจัยตามที่มีตนได้ (ครั้งแรก) นั้นจะเห็นว่ามิติทางสังคมของความพอเพียงหรือสันโดษข้อนี้ คือการป้องกันความขัดแย้งที่จะเกิดขึ้นภายในชุมชนสงฆ์จากการละเมิดหรือจากเบียดบังเอาปัจจัย ๔ ของเพื่อนสมาชิกภายในชุมชนเดียวกัน นอกจากนั้น ความพอเพียงหรือความสันโดษในข้อนี้ยังช่วยให้มีปัจจัย ๔ เหลือเพียงพอต่อการที่จะเฉลี่ยแบ่งปันไปยังสมาชิกคนอื่นๆ ได้อย่างทั่วถึงอีกด้วย ในพระวินัย พระพุทธเจ้ามีหลักการปฏิบัติเกี่ยวกับการเก็บจีวรไว้ที่ผืน และเก็บไว้ได้กี่วันที่จะไม่เป็นอาบัติ ดังรายละเอียดที่ผู้เขียนจะได้นำมาเสนอ ดังนี้

“ภิกษุเก็บอติเรกจีวร (จีวรส่วนเกินจากจีวร ๓ ผืน) และอติเรกบาตร (บาตรส่วนเกินจากบาตรที่ใช้อยู่) ไว้เกิน ๑๐ วัน ถ้าเกิน ๑๐ วันต้องอาบัตินิสสัคคียปาจิตตีย์และต้องสละส่วนเกินนั้นให้เป็นสมบัติส่วนกลางก่อนจึงจะแสดงอาบัติตกในการอนุญาตให้เก็บได้ ๑๐ วันนี้ ก็มีได้หมายความว่าให้เก็บไว้ใช้เองแต่ให้เก็บด้วยมุ่งหวังจะมอบให้เพื่อนบรรพชิตรูปใดรูปหนึ่งที่ตนเห็นว่าสมควรจะได้ส่วนสาเหตุของการบัญญัติสิกขาบทหามนั้นเกิดมาจากภิกษุกลุ่มหนึ่งได้เก็บสะสมอติเรกจีวรและอติเรกบาตรไว้เป็นจำนวนมากจนมีเสียงตำหนิตีติเตียนจากภิกษุผู้มักน้อยสันโดษและประชาชนที่ได้พบเห็น”^{๑๘}

เป็นที่ชัดเจนว่า จุดมุ่งหมายของการบัญญัติสิกขาบทในลักษณะนี้ก็เพื่อป้องกันการกักตุนหรือการกระจุกตัวของปัจจัย ๔ อันจะเป็นที่มาของปัญหาขาดแคลนและการเฉลี่ยแบ่งปันไม่ทั่วถึงภายในชุมชนสงฆ์นั่นเองแม้แต่ในสังคมไทยปัจจุบัน ก็มีข่าวเรื่องการเก็บเพื่อกักตุนสินค้าที่คาดว่าจะขาดตลาดไว้มากเกินที่กฎหมายอนุญาต เพื่อจะได้นำมาจำหน่ายเมื่อถึงเวลา อันเป็นการทำกำไรได้อย่างมหาศาล อันนี้ก็ปัญหาหาพอสมควร เพราะเป็นการเอาเปรียบสังคมและเป็นการเบียดเบียนผู้อื่นทางอ้อม

๒) **ยถาพลสันโดษ** ยินดีตามกำลังคือพอใจเพียงพอแก่กำลังร่างกายสุขภาพและขอบเขตการใช้สอยของตนของที่เกินกำลังก็ไม่หวงแหนเสียโดยไม่เก็บไว้ให้เสียเปล่าหรือผืนใช้ให้เป็นโทษแก่ตนดังข้อความในอรรถกถาอมงคสูตรที่ว่า

^{๑๖} ที.สี.อ.๑/๒๕๕; ม.ม.อ. ๒/๑๘๙; และดูเพิ่มเติมใน มหามกุฏราชวิทยาลัย, มงคลตลปิณี (พุทธโย ภา โค), หน้า ๒๒๖-๒๒๙.

^{๑๗} วิ.ม. (ไทย) ๒/๔๕๕-๔๖๒/๑-๓.

^{๑๘} ที.สี.อ.๑/๒๕๕; ม.ม.อ. ๒/๑๘๙; และดูเพิ่มเติมใน มหามกุฏราชวิทยาลัย, มงคลตลปิณี (พุทธโย ภา โค), หน้า ๒๒๗.

“ก็ถ้าว่า ภิกษุเป็นผู้อาพาธบริโภคบิณฑบาตที่เศร้าหมองแล้ว ย่อมถึงความแสดงโรคอย่างหนักเธอถวายบิณฑบาตนั้นแก่ภิกษุผู้ชอบพอกัน แล้วบริโภคเนยใส นมสัมน้ำผึ้งและนมสดเป็นต้น จากมือของภิกษุผู้ชอบพอกันนั้น แม้ทำสมณะธรรมอยู่ย่อมเป็นผู้ชื่อว่าสันโดษแท้ อาการของภิกษุนี้ ชื่อว่ายาพลสันโดษในบิณฑบาต”^{๑๙}

มิติทางชุมชนหรือสังคมของความพอเพียงข้อนี้ คือ การมีน้ำใจและการพึ่งพาอาศัยกัน ภายในชุมชนนั้นคือ ให้อินดีพอใจในปัจจัย ๔ ที่จำเป็นต่อสุขภาพร่างกายและจำเป็นต่อการใช้สอยของตน ปัจจัยใดที่เห็นว่าไม่เหมาะกับภาวะของตนหรือเห็นว่าคนอื่นมีความจำเป็นที่จะบริโภคมากกว่า เช่น ภิกษุผู้อาพาธ เป็นต้นก็พร้อมที่จะสละหรือแลกเปลี่ยนกับเพื่อนสมาชิกคนอื่น ๆ จะเห็นว่าแทนที่ความพอเพียงหรือสันโดษจะเป็นเรื่องของการปลีกตัวไม่ยุ่งเกี่ยวกับสังคมกลับเป็นเรื่องของการเอาใจใส่และห่วงใยในความเป็นอยู่ของเพื่อนสมาชิกในชุมชนเดียวกัน

๓) **ยถาสารูปสันโดษ** ยินดีตามสมควรคือพอใจตามที่สมควรแก่ภาวะ ฐานะ แนวทางชีวิต และจุดหมายแห่งการบำเพ็ญกิจของตน เช่นภิกษุพอใจแต่ของอันเหมาะสมกับสมณภาวะหรือได้ของใช้ที่ไม่เหมาะสมกับตนแต่จะมีประโยชน์แก่ผู้อื่น ก็นำไปมอบให้แก่เขาเป็นต้น ดังข้อความในอรรถกถาามงคลสูตรที่ว่า

“ภิกษุอื่นอีกเป็นผู้ได้ปัจจัยอันประณีต บรรดาปัจจัยมีบาตรและจีวรเป็นต้นเธอได้จีวรที่มีค่ามากผืนในผืนหนึ่งแล้วคิดว่า ‘จีวรนี้สมควรแก่พระเถระทั้งหลายผู้บวชนาน จีวรนี้สมควรแก่ภิกษุทั้งหลายผู้เป็นพหูสูต’ แล้วถวายจีวรมีค่ามากนั้นแก่พระเถระหรือภิกษุผู้พหูสูตเหล่านั้นแล้วเสาะหาผ้าไม่มีชายแต่ที่ไหนดุ คือ แตกกองหยากเยื่อ หรือแต่ป่า ด้วยตนแม้ทำสังฆาฏิด้วยผ้าไม่มีชายเหล่านั้น ใช้สอยอยู่ ย่อมเป็นผู้ชื่อว่า สันโดษแท้อาการของภิกษุนั้นนี้ ชื่อว่ายถาสารูปสันโดษ(ยินดีตามสมควร)ในจีวร”^{๒๐}

มิติทางชุมชนของความพอเพียงข้อนี้ ก็คล้ายๆ กับข้อที่ ๒ คือเน้นในเรื่องของการพึ่งพาอาศัยกันภายในชุมชนแต่จะมุ่งไปที่เรื่องความเหมาะสมเป็นสำคัญ กล่าวคือ ให้สำนึกว่าปัจจัย ๔ ที่ถึงแก่ตนนั้น เหมาะควรกับภาวะและฐานะของตนหรือไม่ เช่นภิกษุได้ปัจจัยอันประณีตมาก็ให้ไตร่ตรองดูว่าระดับภูมิธรรมภูมิปัญญาและขีดขั้นการพัฒนาของตนเหมาะสมที่จะบริโภคปัจจัยชนิดนั้นหรือไม่ถ้าเห็นว่าตนไม่เหมาะสมก็ให้ยอมสละหรือแลกเปลี่ยนกับพระเถระผู้มีความเหมาะสมกว่าตรงนี้อาจจะเรียกว่าระบบการอยู่ร่วมกันแบบที่แบบนอภหรือการเคารพกันตามลำดับอายุพรรษาก็ได้แม้**พิธีกรานกฐิน**ก็น่าจะเป็นพิธีกรรมอย่างหนึ่งที่สะท้อนออกมาจากแนวคิดเรื่องการอยู่ร่วมกันแบบความพอเพียงหรือสันโดษคือ

“การที่ภิกษุทุกรูปในชุมชนเดียวกันช่วยเหลือกันทำจีวร เริ่มตั้งแต่ตัด กะ เย็บ ย้อม จนสำเร็จรูปเป็นจีวร แล้วสงฆ์พร้อมใจกันมอบให้แก่ภิกษุรูปใดรูปหนึ่งที่มีคุณสมบัติเหมาะสม”^{๒๑}

นี่คือรูปแบบหนึ่งของ “**ยถาสารูปสันโดษ**” หรือการยินดีพอใจตามความเหมาะสมที่แสดงออกมาในรูปของกิจกรรมชุมชน (สังฆกรรม) ที่อยู่ในฐานะของความพอเพียง ไม่ฝืนฐานะที่ตนเกี่ยวข้องตามความเป็นจริง ยอมรับสภาพที่เป็นจริงด้วยเหตุผล ก็จะเป็นการลดความขัดแย้งที่เกิดจากความอยากที่มากเกินไปจนต้องแย่งชิง หรืออาจเป็นสาเหตุให้เกิดความขัดแย้งในระดับที่สูงขึ้นไป ตั้งแต่

^{๑๙}ที่.ส.อ.๑/๒๕๕; ม.ม.อ. ๒/๑๘๙; และดูเพิ่มเติมใน มหามกุฏราชวิทยาลัย, มงคลคตทีปนี (พุทธโย ภา โค), หน้า ๒๑๗.

^{๒๐}ที่.ส.อ.๑/๒๕๕; ม.ม.อ. ๒/๑๘๙; และดูเพิ่มเติมใน มหามกุฏราชวิทยาลัย, มงคลคตทีปนี (พุทธโย ภา โค), หน้า ๒๑๗.

^{๒๑}ว.ม. (ไทย) ๕/๑๔๖-๑๔๗.

ชุมชน สังคม รวมถึงภายในประเทศ และระหว่างประเทศก็ได้ เพราะความทะเยอทะยานอยากจนเกินขอบเขตจำกัด ที่ไม่รู้จักคำว่าพอเพียงนั่นเอง

๔. ความพอเพียงกับความอยู่รอดของชุมชนและศาสนา

ดังได้กล่าวมาแล้วว่าความพอเพียงเป็นหลักธรรมที่ออกแบบมาเพื่อรองรับชุมชนสงฆ์เป็นการเฉพาะซึ่งเป็นชุมชนของผู้ไม่มีการครอบครองทรัพย์สินสมบัติและต้องพึ่งพาปัจจัย ๔ จากชุมชนฆราวาส ดังนั้นชุมชนสงฆ์จะอยู่รอดหรือไม่ก็อยู่ที่ว่าสามารถรักษาดูมการณแบบสันโดษของชุมชนไว้ได้หรือไม่^{๒๒}

คำว่าอยู่รอดในที่นี้ หมายรวมถึงความอยู่รอดของหลักธรรมคำสอนและพระศาสนาโดยรวม ด้วยเพราะถ้าชุมชนสงฆ์ขาดความพอเพียงหรือสันโดษก็หมายความว่าระบบความสัมพันธ์กับชุมชนฆราวาสบนฐานของคุณธรรมจะสูญหายไปและระบบการพึ่งพาอาศัยกันแบบพึ่งกันในชุมชนสงฆ์เองจะต้องเสื่อมลงเช่นกันนี่คือจุดอันตรายที่จะนำมาซึ่งการล่มสลายของชุมชนสงฆ์และความเสื่อมของพระศาสนาโดยรวมดังพุทธพจน์ที่ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย เราไม่เล็งเห็นแม้ธรรมอันหนึ่งอันอื่นซึ่งจะเป็นไปเพื่อความเลือนหาย เพื่ออันตรายแห่งพระสัทธรรมอย่างนี้เหมือนความเป็นผู้ไม่สันโดษนี้เลย ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุทั้งหลายความเป็นผู้ไม่สันโดษ ย่อมเป็นไป เพื่อความเลือนหายเพื่ออันตรายแห่งพระสัทธรรม”^{๒๓} และว่า

“ภิกษุทั้งหลายเราไม่เล็งเห็นแม้ธรรมอันหนึ่งอันอื่น ซึ่งจะเป็นไป เพื่อความตั้งมั่นเพื่อความไม่เลือนหาย เพื่อไม่อันตรายแห่งพระสัทธรรม อย่างนี้เหมือนความเป็นผู้สันโดษ (พอเพียง) นี้เลย ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุทั้งหลายความเป็นผู้สันโดษ (พอเพียง) ย่อมเป็นไปเพื่อความตั้งมั่น ฯลฯแห่งพระสัทธรรม”^{๒๔}

นอกจากนั้น ท่านพระสิริมังคลาจารย์ได้กล่าวถึงความสำคัญของความพอเพียงหรือสันโดษในคัมภีร์มงคลดิลกที่ป็นว่า

“ภิกษุผู้ประสงค์ความดำรงอยู่ได้นานแม้แห่งพระศาสนาพึงเป็นผู้สันโดษ (พอเพียง) เกิดเพราะความเป็นผู้สันโดษ (พอเพียง) ย่อมเป็นไปเพื่อความไม่พินาศแห่งพระศาสนาความเป็นผู้ไม่สันโดษ (พอเพียง) ย่อมเป็นไปเพื่อความพินาศ”^{๒๕}

จากข้อความที่ยกมาเป็นที่น่าตั้งคำถามว่าความพอเพียงหรือสันโดษมีความสำคัญถึงขนาดเป็นตัวกำหนดความเจริญและความเสื่อมสูญของพระศาสนาขนาดนั้นเลยหรือ? ถ้าเรามองในแง่หลักธรรมของปัจเจกบุคคล การที่ภิกษุรูปหนึ่งรูปใดไม่ประพฤติสันโดษ(พอเพียง) ก็ไม่น่าจะเสียหายร้ายแรงถึงขนาดนั้น

ในทัศนะของผู้เขียนข้อความตรงนี้ท่านมองสันโดษ (พอเพียง) ในแง่มิติทางสังคมอย่างแนบแน่นนั่นคือถ้าชุมชนสงฆ์ไม่ได้ยึดถือคติความสัมพันธ์กับปัจจัย ๔ บนพื้นฐานของสันโดษแล้วก็เท่ากับว่าอุดมการณ์และระบบความสัมพันธ์ภายในชุมชนได้ถึงจุดอวสานเสียแล้วดังจะเห็นได้ในเหตุการณ์ครั้ง

^{๒๒} ความอยู่รอดในที่นี้ ผู้เขียนไม่ได้หมายถึงความอยู่รอดในเชิงรูปแบบอย่างเดียว หากแต่หมายถึงความอยู่รอดทั้งในเชิงรูปแบบและเนื้อหาสาระ คือ เป็นความอยู่รอดแบบที่สามารถรักษาดูมการณของชุมชนไว้ได้อย่างสมบูรณ์

^{๒๓} อจ.เอก. (ไทย) ๒๐/๑๒๐/๑๙.

^{๒๔} อจ.เอก. (ไทย) ๒๐/๑๒๐/๑๙.

^{๒๕} มหามกุฏราชวิทยาลัย, มงคลดิลกที่ป็น (พุทธิโย ภาคโ), หน้า ๒๗๐.

สังคายนาพระธรรมวินัยครั้งที่ ๒ เหตุผลจำนวนหนึ่งที่ท่านยกขึ้นมาเป็นประเด็นในการสังคายนา คือการที่ภิกษุชาววัชชีเก็บสะสมเกลือไว้ในแขนง (กระบอกเขาสัตว์) สำหรับปรุงอาหารและการประกาศขอรับบริจาคเงินทองจากอุบาสกอุบาสิกา^{๒๖}

ถ้าเรามองด้วยสายตาของคนปัจจุบันอาจจะเห็นว่าเรื่องเล็กน้อยแบบนี้ไม่น่าจะร้ายแรงจนถึงกับยกขึ้นมาเป็นประเด็นในการทำสังคายนาอย่างไรก็ตาม ถ้ามองด้วยมาตรฐานการรับรู้ของสังคมสมัยนั้นถือว่าเป็นเรื่องสำคัญและร้ายแรงมากเพราะนี่คือสัญญาณอันตรายและเป็นพฤติกรรมที่เดินสวนทางกับอุดมการณ์แบบสันโดษ (พอเพียง) ของชุมชนสงฆ์

๕. ความพอเพียงกับอุดมการณ์ของชุมชน

อุดมการณ์ในการก่อตั้งชุมชนสงฆ์ของพระพุทธเจ้า ก็คือต้องการให้มีศูนย์กลางรองรับบุคคลทุกคนขึ้นวาระเพื่อค้นหาคุณค่าสูงสุดของชีวิตและต้องการให้เป็นชุมชนที่เป็นอิสระจากอิทธิพลของระบบความเชื่อแบบพราหมณ์รวมทั้งเป็นสภาพแวดล้อมทางสังคมที่เกื้อกูลต่อการพัฒนาชีวิตของสมาชิกในชุมชนด้วยสันโดษเป็นหลักธรรมอย่างหนึ่งที่สัมพันธ์เชื่อมโยงกับอุดมการณ์ของชุมชนอย่างใกล้ชิดกล่าวคือเป็นหลักธรรมที่จะเข้ามาช่วยจัดระบบสังคมและจัดระบบความสัมพันธ์กับปัจจัย ๔ รูปแบบที่เกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมายชีวิตได้ง่ายยิ่งขึ้นเพราะเมื่อชุมชนสงฆ์ยึดความสันโดษ (พอเพียง) ในปัจจัย ๔ แล้วก็เท่ากับว่าระบบของชุมชนได้ช่วยทำให้สมาชิกได้สละเวลา แรงกำลังและความคิดสำหรับทุ่มเทให้กับการปฏิบัติธรรมอย่างเต็มที่และช่วยทำให้สมาชิกแต่ละคนมีเวลาและโอกาสที่จะช่วยเหลือเอาใจใส่ในเรื่องการปฏิบัติธรรมของกันและกันมากขึ้นด้วยเรื่องง่ายๆ ว่า เป็นการลดภาระด้านปัจจัย ๔ เพื่อที่จะเร่งภาระด้านการปฏิบัติธรรมและการเอาใจใส่ในการศึกษาของกันและกันดังคำกล่าวของพระสิริมงคลอาจารย์ที่ว่า

“ก็พระดำรัสนั่นทั้งหมดพระผู้มีพระภาคตรัสหมายเอาความเป็นผู้สันโดษ และความเป็นผู้ไม่สันโดษในปัจจุบัน ๔ มีจีวรเป็นต้น อันความเป็นผู้สันโดษในธรรมอันหาโทษมิได้ มีทาน ศีล เป็นต้น ไม่ชอบ (ไม่ถูกต้อง) ความเป็นผู้ไม่สันโดษ (พอเพียง) ในธรรมเหล่านั้นนั่นแล ชอบ (ถูกต้อง)”^{๒๗}

ข้อความตรงนี้แสดงให้เห็นเป้าหมายของความพอเพียงหรือสันโดษอย่างชัดเจนนั่นคือการลดความสนใจในวัตถุลงให้อยู่ในระดับที่พอให้ชีวิตอยู่ได้เท่านั้นแล้วให้ทุ่มเทความสนใจในเรื่องการฝึกฝนพัฒนาตนอย่างเต็มที่ การทุ่มเทความสนใจตรงนี้นั้นท่านเรียกว่า “ภิชฺยโยกมยตา” แปลว่า ความใคร่ที่จะทำให้อย่างขึ้นไปจนกว่าจะถึงจุดหมายสูงสุด ซึ่งมีความหมายใกล้เคียงกับภาษาสมัยใหม่ว่า “แรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์” (desire for achievement) ดังข้อความที่ว่า

“บุคคลบางคนในโลกนี้ เบื้องต้นเหียว ย่อมถวายเป็นภิกษุภิกษุณี (ภัทรประจำปักษ์) บ้างสลาภภักต์ บ้าง เขาเป็นผู้ไม่สันโดษด้วยการถวายนั่นจึงถวายเป็นภิกษุภิกษุณี (ภัทรประจำ) สังฆภักต์ (ภัทรเพื่อสงฆ์) ผ่าจำนำพรรษา สร้างอาวาสถวายเป็นปัจจัย ๔ เพิ่มขึ้น เป็นผู้ไม่สันโดษ แม้ในการถวายนั่น ย่อมรับสละ สมทานศีล ๕ เป็นผู้ไม่สันโดษ แม้ในการกระทำนั้น ย่อมบวช ครั้นบวชแล้ว ย่อมเรียนนิกายหนึ่ง ๒ นิกาย พุทธวจนะคือ

^{๒๖} ว. จ. (ไทย) ๗/๔๔๖/๓๙๒-๓๙๓.

^{๒๗} มหามกุฏราชวิทยาลัย, มงคลคดทีปนี (พุทธโย ภาคโค), หน้า ๒๗๑.

พระไตรปิฎก ย่อมยังสมาบัติ ๘ ให้เกิดเจริญวิปัสสนาแล้วย่อมถือเอาพระอรหัตต์ จำเดิมแต่การบรรลุพระอรหัตต์ เขาย่อมเชื่อว่าเป็นผู้สันโดษใหญ่กว่าใครโดยวิเศษในพระอรหัตต์ดังกล่าวนี้นี้ชื่อว่า ภิกขุโยกมยตา^{๒๔}

ถามว่าแรงจูงใจแบบ “ไม่สันโดษ” (พอเพียง) หรือแบบ “ภิกขุโยกมยตา” เกิดขึ้นได้อย่างไร ถ้าตอบแบบช่วงยาวที่สุดก็ต้องบอกว่าเกิดขึ้นตั้งแต่ก่อนที่บุคคลจะเข้าสู่ชุมชนสงฆ์แต่เป็นแรงจูงใจที่ค่อนข้างจะพรมัวพอสมควรคือแฝงมากับความปรารถนาที่จะเข้าถึงความหลุดพ้นแต่ยังไม่แสดงตัวออกมาอย่างชัดเจนนัก แต่เมื่อบุคคลเข้าสู่ชุมชนแล้ว บรรยากาศสภาพแวดล้อม และระบบความสัมพันธ์แบบพึ่งพาอาศัยกันภายในชุมชนจะเป็นตัวกระตุ้นเร้าให้แรงจูงใจดังกล่าวนี้ได้รับการพัฒนาให้มีพลังมากยิ่งขึ้น ตรงนี้เองที่ผู้เขียนมองว่าเป็นจุดที่ความสันโดษในปัจจุบัน ๔ ได้เข้ามาเกี่ยวพันความไม่สันโดษในการปฏิบัติธรรม หรือแรงจูงใจแบบ “ภิกขุโยกมยตา”

๖. สรุป

การทำความเข้าใจหลักธรรมเรื่องความพอเพียงหรือสันโดษในมิติเชิงปัจเจกอาจจะทำให้เข้าใจหลักการ ความหมายและจุดมุ่งหมายของความพอเพียงหรือสันโดษได้ในระดับหนึ่งแต่สันโดษเป็นมิติความสัมพันธ์ที่ซับซ้อนและลึกซึ้งมากกล่าวคือสันโดษกับอุดมการณ์ในการก่อตั้งชุมชนสงฆ์มีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดชนิดที่แยกกันไม่ออกดังนั้น ผู้เขียนจึงขอเสนอว่าวิธีที่จะทำความเข้าใจความหมายของสันโดษในระดับองค์รวมได้เราต้องทำความเข้าใจโดยเชื่อมโยงกับอุดมการณ์ในการก่อตั้งชุมชนสงฆ์ของพระพุทธเจ้าโดยข้อสรุปที่ได้เขียนได้จากงานชิ้นนี้คือ

๑) ในด้านความหมายเชิงสังคมความพอเพียงมีความหมายในแง่ของการส่งเสริมการอยู่ร่วมกันในสังคมบนฐานของการพึ่งพาอาศัยกันด้วยปัจจัย ๔ คือต้องการให้สมาชิกในชุมชนยินดีพอใจเฉพาะปัจจัยตามที่ตนมีตามที่ได้ (อิติวัตรปัจจัย) ไม่ให้มีความปรารถนาเกิน (อตฺติจฺฉ) และไม่โลภเกิน (อติโลภ) กว่าขอบเขตปัจจัยของตนนั้นไป เพราะการปรารถนาเกินหรือโลภเกินก็คือการปรารถนาล้ำเข้าไปในเขตแดนปัจจัยของคนอื่นย่อมจะเป็นที่มาของปัญหาความขัดแย้งและการละเมิดสิทธิของกันและกัน นอกจากนั้นยังจะเป็นที่มาของการเบียดเบียนและการสร้างภาระให้แก่ชุมชนฆราวาสมากยิ่งขึ้นด้วย

๒) ในด้านเจตนารมณ์ทางสังคมชุมชนสงฆ์ถูกออกแบบมาให้เป็นชุมชนที่ไม่มีการผลิตและไม่มีการเก็บสะสมหรือครอบครองทรัพย์สินส่วนตัวให้เลี้ยงชีวิตด้วยความพอเพียง คือ ให้พึ่งพาปัจจัย ๔ ที่ชาวโลกเขาทำบุญ (ทักษิณาทาน) การออกแบบชุมชนสงฆ์ในลักษณะอย่างนี้มีเจตนารมณ์ที่จะให้เป็นชุมชนที่ปลอดพ้นจากอิทธิพลของความเชื่อแบบพราหมณ์ในขณะเดียวกันก็ได้เปิดช่องทางเอาไว้เพื่อให้มีโอกาสติดต่อปฏิสัมพันธ์กันระหว่างชุมชน ๒ ชุมชนช่องทางที่ว่านี้คือ การกำหนดให้ชุมชนสงฆ์พึ่งพาปัจจัย ๔ จากชุมชนฆราวาสด้วยอุดมการณ์แบบสันโดษในขณะเดียวกันก็ให้ชุมชนฆราวาสได้พึ่งพาในแง่ของหลักธรรมคำสอน อาจจะเรียกว่าระบบ “อามิสทาน” กับ “ธรรมทาน” ก็ได้

๓) มองในด้านความสัมพันธ์ภายในชุมชนสงฆ์เอง หลักยถาลาภสันโดษยถาพลสันโดษ และยถาสารูปสันโดษเป็นหลักการที่จะทำให้ความสัมพันธ์ภายในชุมชนสงฆ์เป็นไปในลักษณะพึ่งพาอาศัยกันฉันพี่น้องและไม่มีการแย่งชิงกันในเรื่องปัจจัย ๔ กล่าวคือ ความยินดีพอใจตามมีตามได้ (ยถาลาภสันโดษ) จะช่วยป้องกันการละเมิดปัจจัยของกันและกัน ความยินดีพอใจตามกำลัง (ยถาพลสันโดษ) จะทำให้มีการแลกเปลี่ยนปัจจัยกันตามความจำเป็น เช่นในกรณีที่เจ็บป่วยหรือมีปัญหาสุขภาพ เป็นต้น และความยินดีพอใจตามสมควร (ยถาสารูปสันโดษ) จะทำให้มีการเคารพและให้เกียรติกันตามความ

^{๒๔} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๘๗/๔๗๙-๔๘๐.

เหมาะสมคือจะทำให้เกิดจิตสำนึกในการบริโภคตามความเหมาะสมแก่สถานภาพของตนปัจจัยใดที่เห็นว่ามีความเหมาะสมกับผู้มีวิถีชีวิตและคุณวุฒิที่เหมาะสมกว่าก็ยินดีที่จะมอบปัจจัยนั้นแก่ท่านผู้นั้น เช่นกรณีที่สงฆ์ยินยอมมอบผ้ากฐินแก่ให้แก่ภิกษุผู้มีคุณสมบัติเหมาะสม เป็นต้น

๔) ในด้านอุดมคติของชุมชนอุดมคติของชุมชนสงฆ์คือการจัดสรรสภาพแวดล้อมทางสังคมเพื่อให้เอื้อต่อการฝึกฝนพัฒนาชีวิตให้เข้าถึงความหลุดพ้นความพอเพียงหรือสันโดษจึงเป็นเครื่องมืออย่างหนึ่งสำหรับจัดระเบียบชีวิตและระบบสังคมให้เกื้อหนุนต่ออุดมคติดังกล่าวนี้นั่นคือ การจัดระบบความสัมพันธ์กับปัจจัย ๔ ในลักษณะที่จะทำให้ชุมชนสงฆ์ได้มีเวลาและโอกาสสำหรับทุ่มเทให้กับการปฏิบัติธรรมอย่างเต็มที่เรียกว่าเป็นการใช้สันโดษเพื่อส่งเสริมความไม่สันโดษหรือส่งเสริมแรงจูงใจที่จะพัฒนาตนเองให้ยิ่งๆ ขึ้นไปจนกว่าจะถึงความหลุดพ้น (ภิกขุโยกมยตา) คือ หลุดพ้นจากปัญหาต่างๆ ภายในชุมชนเอง และหลุดพ้นจากการยึดติดถือมั่นด้วยอำนาจของมิถิยาวิชิต ถือตัวเองเป็นใหญ่ ในที่สุดก็จะทำให้ชุมชนสงฆ์เองพบกับความสงบสุข รวมทั้งชุมชนฆราวาสหรือสังคมส่วนรวมก็พลอยได้รับความสงบสุขไปพร้อมๆ กันด้วย อันเป็นเป้าหมายสูงสุดของความพอเพียงหรือความเป็นผู้สันโดษนั่นเอง

ดังนั้น เป้าหมายสูงสุดของการใช้ปัจจัย ๔ ตามความเป็นจริงให้มีความพอเพียงที่อยู่บนฐานของความเหมาะสม และความพอดี ไม่ขาดจนทำให้เองลำบาก ไม่มากเกินไปจนความจำเป็นของชีวิตจนเป็นปัญหา ที่พระพุทธองค์ทรงสอนไว้ชัดเจนอย่างนี้ ก็เพื่อฝึกให้เราทั้งหลายมีสติ ไม่หลงไหลฟุ้งเพื่อไปกับการสร้างเหตุผลต่างๆ ขึ้นมาสนับสนุนการบริโภคสนองกิเลสตัณหา เช่น บริโภคเพื่อความโก้หรู เพื่อความหล่อ ความสวย เพื่อความอวดมั่งอวดมี เป็นต้น เพราะการบริโภคเพื่อตอบสนองของตัณหาได้ก่อให้เกิดปัญหาหลายอย่างขึ้นในชุมชนและสังคม จนกระทั่งเกิดการบัญญัติศัพท์เรียกสังคมที่ไม่รู้จักพอเพียงหรือรู้จักประมาณในการบริโภคนี้ว่า “สังคมบริโภคนิยม” หรือแท้ที่จริงก็คือ “สังคมที่บริโภคเพื่อสนองตัณหา” ซึ่งก่อให้เกิดปัญหาหลายอย่างขึ้นในชีวิตประจำวัน เช่น ปัญหาหนี้ในระบบ ปัญหาการบุกรุกทำลายป่า ปัญหาคอร์รัปชัน ปัญหาการทำลายสิ่งแวดล้อมและธรรมชาติ ปัญหาอบายมุขท่วมเมือง เป็นต้น ซึ่งปัญหาทั้งหลายเหล่านี้เกิดจากความไม่รู้ประมาณหรือความพอเพียงในการบริโภคปัจจัย ๔ แทบทั้งสิ้น ถ้าหากยังบริโภคกันแบบนี้ต่อไป ก็คงหลีกเลี่ยงไม่พ้นการตกเป็น “ทาสของตัณหา” ไปตลอดชีวิต และเป็นสาเหตุให้ต้องติดอยู่ในการเวียนว่ายตายเกิดในคุกคือวัฏสงสารไปตลอดกาลนานเพราะขาดความรับผิดชอบต่อชุมชนหรือสังคมร่วมกัน ถ้าหากทุกคนในชุมชนหรือสังคมมีความรู้จักประมาณคือมีความพอเพียงในการใช้สอยและบริโภคสิ่งต่างๆ แล้วก็เท่ากับว่าเป็นผู้รับผิดชอบชุมชนและสังคมร่วมกัน ทั้งพระสงฆ์และฆราวาสที่ไม่สามารถแยกจากกันได้

บรรณานุกรม

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาบาลี. ฉบับมหาจุฬาเดปีฎก ๒๕๐๐.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. อรรถกถาภาษาบาลีฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

มหาวิทยาลัยรามคำแหง. วิสุทธิธรรมคตส นาม ปกรณวิเสสสุสปฏิโม ภาค. กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๓๕.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). **การพัฒนาที่ยั่งยืน**. กรุงเทพมหานคร :สำนักพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๙.

พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). **พุทธศาสนากับสังคมไทย**. กรุงเทพมหานคร :สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๓๒.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย. **มงคลสูตรปิณี (ทุติโย ภาค)**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๑.

Charles F. Keyes, "Economic Action and Buddhist Morality in A Thai Village," **Journal of Asian Studies**, 42 : 4 (August 1983).